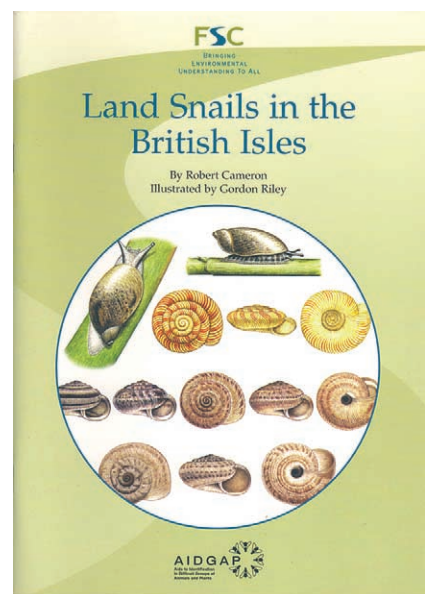
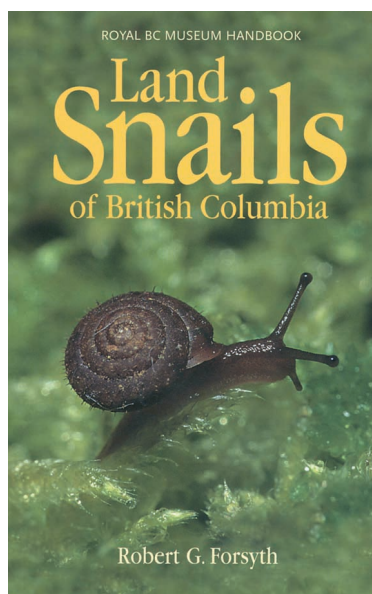
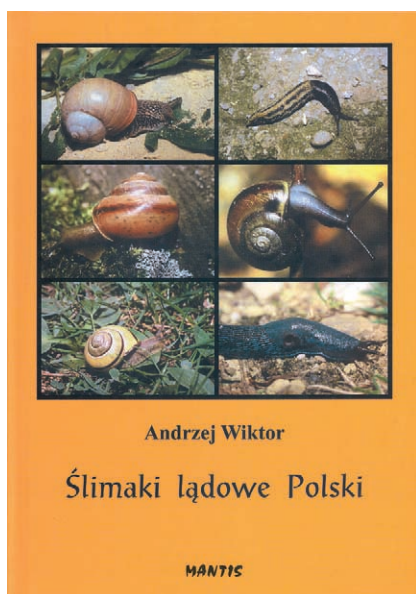

BOOK REVIEW

WIKTOR A. 2004. Ślimaki lądowe Polski [Terrestrial gastropods of Poland]. Mantis, Olsztyn, ISBN 83-918125-1-0, 302 pp., 175 text-figures, 175 maps, 4 plates of colour photos, hardcover [in Polish].

FORSYTH R. G. 2004. Land snails of British Columbia. Royal BC Museum Handbook, Royal BC Museum, Victoria, Canada, ISBN 0-7726-5218-X, 188 pp., numerous text-figures (not numbered), 33 colour photos, paperback.

CAMERON R. A. D. 2003. Land snails in the British Isles, FSC Publications, Occasional Publication 79, Preston Montford, Montford Bridge, Shrewsbury, ISBN 1 85153 890 9, 82 pp., 166 text-figures, 4 colour plates, paperback.

Dość nietypowo jest to recenzja trzech książek na raz. I – nietypowo – będę raczej chwalić i reklamować niż krytykować. Żyjemy w niebezpiecznych czasach, i może mniej niebezpiecznych dla nas jako gatunku niż dla innych stworzeń. Nie możemy chronić gatunków zagrożonych nie wiedząc, kto gdzie żyje. Bez przyzwoitego klucza czy przewodnika tego się nie dowiemy. Inne zastosowania kluczy są bardziej oczywiste, na przykład badania ekologiczne i faunistyczne, sporządzanie map rozmieszczenia, identyfikacja szkodników lub żywicieli pośrednich pasożytów, rekrutacja młodych, którzy mogliby się zainteresować malakologią, gdyby mieli dostęp do klucza... Niestety!

Somewhat atypically this is a review of three books at once. Atypically again, I will praise and advertise rather than criticise. We live in dangerous times: perhaps less dangerous to us as a species, than to other creatures. We cannot protect endangered species without knowing who lives where. Without a decent key or guide we will never know it. Other uses for keys are more obvious, for example: ecological and faunistic studies, mapping distributions, identifying pests or parasite vectors, fishing for kids who might get interested in malacology if they had a key... Alas! Keys and guides to terrestrial gastropods are still few. Can you imagine that not a single key to terrestrial

Klucze i przewodniki do oznaczania lądowych ślimaków są ciągle nieliczne. Czy wyobrażacie sobie, że między rokiem 1957 i 2004 nie ukazał się ani jeden klucz do oznaczania ślimaków lądowych Polski! Czterdzieści siedem lat! Dlatego bardzo dobrze, że niedawno, prawie w tym samym czasie, ukazały się w trzech różnych krajach trzy publikacje o tym charakterze: WIKTORA w Polsce (2004), FORSYTHA w Kanadzie (2004) i CAMERONA w Anglii (koniec 2003). Mają różny zakres i rozmiary nie tylko dlatego, że ujmują różną liczbę gatunków zamieszkujących te tereny, ale także z powodu różnego podejścia.

„Ślimaki lądowe Polski” WIKTORA są najgrubsze, z 175 rysunkami i 175 mapami (rysunek i mapa dla każdego gatunku stwierdzonego w Polsce). Objętość (302 pp.) wynika nie tylko z liczby gatunków (175 stwierdzonych, plus kilka prawdopodobnych do znalezienia czy subfosalnych), ale i z faktu, że część ogólna jest bardzo wyczerpująca (pp. 7–46). Obejmuje ona rozdziały: Identyfikacja i nazewnictwo, w którym autor podkreśla znaczenie prawidłowej identyfikacji i przedstawia główne zasady nazewnictwa; Morfologia i cechy diagnostyczne (z dobrymi rysunkami), gdzie omówiono muszlę, ubarwienie i budowę wewnętrzną; Biologia i ekologia, podzielone na podrozdziały dotyczące sposobu życia, rozrodu i cykli życiowych oraz pokarmu i żerowania; Pochodzenie i rozmieszczenie ślimaków lądowych Polski, gdzie przedstawiono glacialną i post-glacialną historię fauny, łącznie z introdukcją niektórych gatunków, oraz rozmieszczenie; Problemy ochrony ślimaków (gatunki zagrożone, przyczyny zagrożeń); Zbieranie ślimaków w terenie (gdzie można znaleźć jakie gatunki i jakiego potrzeba do tego sprzętu); Tworzenie kolekcji (etykietowanie, konserwacja i przechowywanie), Preparowanie (instrukcja jak preparować ślimaki muszlowe i nagie – konieczna, gdyż klucz uwzględnia pewne cechy anatomiczne). Systematyczny wykaz ślimaków lądowych Polski obejmuje 175 gatunków stwierdzonych dotychczas w kraju, plus kilka prawdopodobnych do znalezienia (te nie są numerowane), i niektóre pospolitsze gatunki subfosalne. Klucz jest dichotomiczny i prowadzi od razu do poziomu gatunku, bez uprzedniego podziału na rodziny lub rodzaje. Rozdziały poświęcone poszczególnym gatunkom są krótkie, ale zawierają wiele informacji. Każdy obejmuje: nazwę łacińską (z autorem i datą), ważniejsze synonimy i/lub kombinacje nazwy gatunkowej i rodzajowych, nazwę polską, opis muszli, a tam, gdzie jest to potrzebne, opis wyglądu zewnętrznego i genitaliów, ekologię i bionomię (tam gdzie jest znana), rozmieszczenie w Polsce i na świecie, oraz uwagi (na przykład czy gatunek jest rzadki, jest na czerwonej liście, jest szkodnikiem etc.). Ponadto, każdemu opisowi ślimaka towarzyszy mapa rozmieszczenia w Polsce, dla ślimaków muszlowych rysunek muszli (a dla trudniejszych do oznaczenia taksonów, np. *Succinea elegans* i *Succinea sarsi*, niektóre *Aegopinella*, *Oxychilus*, także rysunek genitaliów), dla ślimaków nagich ilustracje wyglądu zewnętrznego i genitaliów. Ponadto, 43 gatun-

gastropods of Poland was published between 1957 and 2004? Forty seven years! This is why it is so good to see that three publications of this kind have appeared recently, almost at the same time, in three different countries: WIKTOR's in Poland (2004), FORSYTH's in Canada (2004) and CAMERON's in Britain (end of 2003). They vary in scope and size not only because of the different number of gastropods inhabiting the respective areas, but because of somewhat different approaches.

WIKTOR's "Terrestrial gastropods of Poland" is the biggest book, with 175 figures and 175 maps (a figure and a map for each species recorded from Poland). The size (302 pp.) is big not only because of the number of species (175 recorded, plus several likely to be found and a few subfossil), but because of the very exhaustive general part (pp. 7–46). This part includes Identification and Nomenclature – emphasising importance of proper identification and presenting basic rules of naming animals; Morphology and Diagnostic Characters (with good figures), dealing with shell, coloration and internal structure; Biology and Ecology, subdivided into parts devoted to the way of life, reproduction and life cycles, food and feeding; Origin and Distribution of Terrestrial Gastropods of Poland, presenting glacial and post-glacial history of the fauna, including introductions, and dealing also with distribution; Conservation Problems, discussing endangered species and threat factors; Collecting in the Field (who is to be found where and the equipment you need); Establishing a Collection (labelling, preservation and storage); Dissection (instruction how to dissect snails and slugs), necessary, because the key uses some anatomical characters. The Systematic List of Terrestrial Gastropods of Poland includes the 175 species recorded from the country, plus some (and these not numbered) only likely to be found, as well as some common subfossil species. The key is dichotomous and goes directly down to the species level, without any prior division into families or genera. Species accounts are brief but informative. Each includes the Latin name (plus authority and date), more important synonyms and/or combinations of the species name with different generic names, Polish name, description of shell (also of external appearance and genitalia whenever necessary), ecology and bionomics (whenever known), distribution in Poland and elsewhere, and remarks (for example if the species is rare, or red-listed, or a pest etc.). Besides, for each species there is a map of its distribution in Poland, a shell figure for snails (for some difficult taxa also genitalia, e.g. *Succinea elegans* and *Succinea sarsi*, some *Aegopinella*, *Oxychilus*), and for slugs a figure of external appearance plus genitalia. Besides, 43 species are shown in colour photos. A short reference list includes basic literature, both for the reader to use and as reference to cited rarities or critical species. The last part is the Index of Latin Names.

ki przedstawiono na kolorowych zdjęciach. Krótka bibliografia obejmuje podstawową literaturę, zarówno dla użytku czytelnika jak i jako źródło informacji o gatunkach rzadkich czy szczególnie trudnych do oznaczenia. Ostatnią część książki stanowi indeks nazw łacińskich.

„Land Snails of British Columbia” FORSYTHA obejmuje 92 gatunki ślimaków muszlowych i (wbrew tytułowi) nagich, rodzimych lub introdukowanych w Kolumbii Brytyjskiej. W części wprowadzającej (pp. 3–22) autor omawia miejsca, w których żyją ślimaki, rozród i cykle życiowe, pokarm, mechanizm ruchu i sposoby obrony, muszlę, faunę Kolumbii Brytyjskiej, ślimaki zawleczone, nomenklaturę, historię malakologii lądowej w Kolumbii Brytyjskiej, i wymienia ważniejsze pozycje literatury. Ilustracje w tej części, podobnie jak w części szczegółowej, są nienumerowane, ale liczne i dobre, zarówno rysunki jak i czarno-białe zdjęcia. Oprócz nich książka zawiera także kolorowe zdjęcia 33 gatunków. Po części wprowadzającej umieszczono wykaz gatunków. Rozdział Identification and Keys to Genera zawiera krótką instrukcję, jak oznaczać ślimaki, i dwa klucze: jeden do rodzajów ślimaków muszlowych, drugi do rodzajów ślimaków nagich. Klucz do ślimaków muszlowych jest dichotomiczny i oparty na cechach muszli; klucz do ślimaków nagich jest dichotomiczny i oparty głównie na wyglądzie zewnętrznym (jedyna użyta tu cecha anatomiczna to penis występuje/brak, dla odróżnienia rodzajów *Prophysaon* i *Arion*) – są łatwe w użyciu i umożliwiają identyfikację w terenie, przynajmniej większych ślimaków muszlowych. W części szczegółowej gatunki zgrupowano w rodzaje; dla rodzajów reprezentowanych w Kolumbii Brytyjskiej przez więcej niż jeden gatunek zamieszczono osobne, dichotomiczne klucze (i tu anatomia ślimaków nagich została wykorzystana i zilustrowana). Dla każdego gatunku podano: nazwę łacińską i angielską (oraz synonimy i/lub kombinacje z innymi nazwami rodzajowymi), opis (muszli dla ślimaków skorupowych, wyglądu zewnętrznego i genitaliów dla nagich), rozmieszczenie (bez mapy) na świecie i w Kolumbii Brytyjskiej, dane o biologii (rozród, pokarm, cykl życiowy tam, gdzie jest znany), pochodzenie nazwy i wybrane pozycje literatury, ilustrację muszli, a dla ślimaków nagich wyglądu zewnętrznego (rysunek lub zdjęcie) i genitaliów oraz, niekiedy, uwagi. Jeżeli identyfikacja na podstawie muszli jest niemożliwa, zostało to otwarcie powiedziane (np. Succineidae) i na tym sprawa się kończy. Bibliografia jest ogromna (strony 164–178, drobnym drukiem). Po niej następuje słowniczek terminów malakologicznych, podziękowania i alfabetyczny indeks gatunków.

„Land snails in the British Isles” CAMERONA nie uwzględnia ślimaków nagich, których na Wyspach Brytyjskich jest dość dużo. Podobnie, z klucza wyłączono gatunki ograniczone np. do cieplarni lub wymarłe. Łączna liczba gatunków wynosi 96. Książka jest prosta i łatwo jej używać, dlatego jest bardzo dobra dla amatorów i osób początkujących. W krótkiej części ogólnej (pp. 2–5) zawarto podstawowe uwagi o biologii ślima-

FORSYTH’s „Land Snails of British Columbia” deals with the 92 species of snails and (contrary to what the title suggests) slugs, native to or introduced in British Columbia. The introductory chapter (pp. 3–22) discusses places where snails and slugs live, reproduction and life history, diet, movement and defence, shell, fauna in British Columbia, exotic [introduced] snails and slugs, names of snails and slugs, history of terrestrial malacology in British Columbia and important literature. The figures in the introductory part, like those accompanying species accounts, are not numbered but they are many and good, both ink drawings and black-and-white photos. Besides, there are colour photos of 33 species. The introductory chapter is followed by the Checklist. Identification and Keys to Genera includes a brief instruction how to identify gastropods, and two separate keys: one to slug genera, another to snail genera. The key to snails is dichotomous and conchological, the key to slugs is dichotomous and mostly based on external appearance (the only anatomical character used is penis present/absent, to distinguish between *Prophysaon* and *Arion*) – both are very easy to use and make it possible to identify the creatures in the field (unless they are very small, or slugs). Species accounts are grouped into genera and – for genera with more than one species in British Columbia – separate, dichotomous keys are provided (and there slug anatomy is used and illustrated when necessary). Each species account includes: Latin and English name (as well as synonyms and/or different generic-specific combinations), description (shell for snails, external appearance and genitalia for slugs), distribution (but no map) in the world and British Columbia, natural history (reproduction, food, life cycle, whatever is known), etymology and selected references, shell figure (ink drawing or photo), and for slugs figure of external appearance and genitalia, and sometimes remarks. When it is impossible to identify a snail based on the shell alone, it is stated clearly (e.g. succineids), and the matter is not pursued any further. The reference list is huge (pages 164–178, small print) and followed by a glossary of malacological terminology, acknowledgements and species index.

CAMERON’s “Land snails in the British Isles” does not include slugs, and there are many of those in the British Isles. Also, species confined to glasshouses or extinct are excluded. The total number of species keyed is 96. The book is simple and easy to use, and thus very good for amateurs and beginners. The short general chapter (pp. 2–5) contains basic information on snail biology, habitats and distribution, collection and preservation. No wonder it is short: in England, where they have fairly recent keys, guides and atlases (e.g. 1979: KERNEY & CAMERON “A field guide to the land snails of Britain and north-west Europe”; 1983: CAMERON, EVERSHAM & JACKSON “A field key to the slugs of the British Isles”; 1999: KERNEY “Atlas of the

ków, środowiskach ich życia, zbieraniu i konserwacji. Krótkość rozdziału nie dziwi: w Anglii, gdzie istnieją stosunkowo niedawne klucze, przewodniki i atlasy (np. 1979: KERNEY & CAMERON „A field guide to the land snails of Britain and north-west Europe”; 1983: CAMERON, EVERS HAM & JACKSON „A field key to the slugs of the British Isles”; 1999: KERNEY „Atlas of the land and freshwater molluscs of Britain and Ireland”; patrz też *Folia Malacologica* 8 (2000): 101–105) można sobie pozwolić na luksus pominięcia pewnych informacji i odesłanie czytelnika do innych opracowań o podobnym charakterze. Po rozdziale wstępnym następuje systematyczny wykaz gatunków ślimaków lądowych (gdzie, chociaż w kluczu nie zastosowano nomenklatury według CLECOM, podano nazwy według CLECOM, żeby czytelnik wiedział, że coś takiego istnieje i nie czuł się zagubiony czytając inne publikacje; patrz też niżej). Klucz do rodzin poprzedzono instrukcją, jak z niego korzystać i słownikiem terminów i pomiarów. De facto jest nie jeden klucz a dwa (!): jeden rysunkowy i jeden dichotomiczny, a potem osobne klucze do gatunków w obrębie każdej rodziny. Wszystkie klucze oparte są głównie na cechach muszli. Rysunkowy klucz do rodzin to bardzo dobry pomysł – biorąc pod uwagę, jak podobni mogą być przedstawiciele pewnych rodzin dla osoby niedoświadczonej, trudno napisać klasyczny dichotomiczny klucz. Przepuszczalnie właśnie z tego powodu klucz dichotomiczny również zaopatrzone w ilustracje. Klucze do gatunków zawierają ostrzeżenie w sytuacjach, gdzie na podstawie muszli trudno odróżnić gatunki (np. *Succinea*). Na stronie 72 zaczyna się klucz nr 4 – anatomiczny – z krótkim opisem układu rozrodczego, wskazówkami, jak preparować i instrukcją, jak robić dziury w muszlach *Carychium* żeby zobaczyć fałdki; sam klucz zajmuje się tymi gatunkami, które nie dały się oznaczyć na podstawie muszli. Książka jest tylko kluczem, nie ma rozdziałów poświęconych poszczególnym gatunkom. Tam, gdzie to było konieczne, krótkie informacje o ekologii lub rozmieszczeniu zamieszczono w uwagach. Bibliografia jest krótka, a po niej zastępuje indeks gatunków i rodzin/nadrodzin.

Wszystkie trzy książki są bardzo użyteczne, każda dla nieco innej klienteli. Szczególnie miło ujrzeć klucz do ślimaków Polski, po tylu bezkluczowych latach! Równie miło stwierdzić, że żaden z dwóch europejskich autorów nie zastosował nomenklatury zalecanej przez CLECOM – wprowadza ona zamieszanie i nasuwa podejrzenie, że jakieś tajemne akty taksonomiczne odbyły się za naszymi plecami. Ilustracje we wszystkich trzech kluczach są dobre, choć w każdej książce w innym stylu. W książkach WIKTORA i FORSYTHA większość ilustracji jest oryginalna, klucz CAMERONA jest w większej części „illustrated by GORDON RILEY”, ale wszyscy panowie, całkiem zresztą rozsądnie, zapożyczyli pewne rysunki od innych autorów (do czego zresztą wszyscy się przyznają, w podziękowaniach lub w podpisach ilustracji). WIKTOR pożyzył niektóre rysunki od POKRYSZKO (*Pupilloidea*), niektóre od RIEDLA (głównie genitalia *Zonitidae*), a niektóre od siebie (ślimaki nagie z wcześniej-

land and freshwater molluscs of Britain and Ireland”; see also *Folia Malacologica* 8 (2000): 101–105), they can afford a luxury of skipping some information and referring the reader to other publications of similar kind. The general chapter is followed by a systematic list of land snails (in which, though the key does not follow the CLECOM nomenclature, CLECOM names are also given, to prevent the reader from getting confused when reading other publications; see also below). The key to families is preceded by an instruction how to use it, and a glossary of terms and measurements. Actually, there is not one but two (!) keys to families: one pictorial, one dichotomous, and then separate keys to species within each family. All the keys use mainly shell characters. The pictorial key to families is a very good idea – considering how similar some families may appear to an inexperienced person, it is very difficult to write a classic dichotomous key. This is probably the reason why the dichotomous key has pictures as well. Keys to species contain a warning whenever a few species key out based on shell (e.g. *Succinea*). However, on p.72 starts key 4 – to internal characters – with a short description of the reproductive system, guide to dissection, and instruction how to make holes in *Carychium* shells to see the lamellae; the key itself takes care of the species that keyed out in twos or threes based on shell characters. The book is only a key; there are no species accounts. When necessary, ecological or distribution data are dealt with briefly in notes. The reference list is short and followed by an index to species and families/superfamilies.

The three books are very useful, each for a slightly different clientele. It is especially nice to see another key to the gastropods of Poland, after all these key-less years! It is equally nice to see that none of the two European authors follows the CLECOM nomenclature which is often confusing and makes one suspect that some obscure taxonomic acts have been performed behind our back. The figures in all the keys are good, though the style is very different. In WIKTOR's and FORSYTH's book most drawings are the authors' original, CAMERON's key is mostly “illustrated by GORDON RILEY”, but all the gentlemen quite sensibly borrowed some figures from other authors (which fact they duly acknowledge, either in the acknowledgements or in figure captions). WIKTOR borrowed some from POKRYSZKO (*pupilloids*), some from RIEDEL (mostly *zonitid genitalia*) and some from himself (slugs from his earlier papers). CAMERON borrowed some from POKRYSZKO (*Vertigo*, *Columella*), and FORSYTH borrowed some from WIKTOR (slugs and their genitalia). The malacological world is not that big, after all!

Reading the three keys invites some reflections. Each deals with a different number of species. Out of the 175 species recorded from Poland, 16 (slightly over 9%) are introduced, out of the 92 recorded from British Columbia – 22 (nearly 24%) are alien. It is

szych publikacji). CAMERON pożyzył niektóre od POKRYSZKO (*Vertigo*, *Columella*), a FORSYTH od WIKTORA (ślímaki nagie i ich genitalia). W końcu świat malakologiczny nie jest aż taki duży!

Czytanie trzech opracowań nasuwa pewne refleksje. Każde uwzględnia inną liczbę gatunków. Ze 175 gatunków stwierdzonych w Polsce, 16 (nieco ponad 9%) to gatunki zawleczone, z 92 gatunków z Kolumbii Brytyjskiej – 22 (prawie 24%) to gatunki nie-rodzime. Trudno ocenić sytuację w Anglii, bo klucz nie uwzględnia ślimaków nagich i szklarniowych, ale jest ona przypuszczalnie podobna jak w Kolumbii Brytyjskiej. Chociaż ciągle introdukujemy nowe gatunki (albo też introdukują się same wskutek naszej działalności), malakofauna Polski wciąż wydaje się dość naturalna. A ile będzie gatunków zawleczonych w następnych wydaniach tych kluczy za, powiedzmy, pięć lub dziesięć lat?

Inna refleksja dotyczy różnych losów malakologii i różnego podejścia do niej w różnych krajach. Kolumbia Brytyjska (i Kanada) przed FORSYTHEM nie miały klucza do lądowych ślimaków. Ostatni „przed-wiktoriański” klucz opublikowany w Polsce ukazał się w roku 1957. W Anglii mają kilka nowoczesnych kluczy i ciągle piszą nowe. No to kto najbardziej kocha ślimaki?

Żaden autor i żaden redaktor nie jest istotą doskonałą (niestety, dotyczy to nawet redaktora klucza WIKTORA), błędy i omyłki po prostu się zdarzają i nie jest to niczyja wina. Tylko kilka przykładów. W kluczu WIKTORA *Cepaea vindobonensis* ma „przeważnie [...] jeden brązowy pasek” ale na rysunku pokazano cały, typowy zestaw paszków. W książce FORSYTHA odmienne kombinacje nazw rodzajowych z tą samą nazwą gatunkową wymieniono jako „synonimy”, podczas gdy w myśl Kodeksu NIE są to synonimy, a po prostu odmienne kombinacje nazw. *Columella* CAMERONA jest ogromna! Skala – 5 zamiast 0.5 mm – obok rysunku sugeruje, że zwierzątko ma 2 cm wysokości! Może użytkownicy kluczy powinni informować autorów o wszystkich błędach, jakie zauważą, żeby można było uniknąć ich w następnych wydaniach?

hard to say about England, because the key excludes slugs and species confined to glasshouses etc., but I guess the proportion is more like that in British Columbia. Though we keep introducing things (or things keep introducing themselves as a side-effect of human activities), the Polish malacofauna still seems comparatively natural. And how many introduced species will there be in the next editions of the keys in, say, five or ten years?

Another reflection is how the fates of malacology and approach to it vary between countries: British Columbia (and Canada) had no key to its terrestrial malacofauna before FORSYTH. The last pre-Wiktorian key published in Poland was 1957. In Britain they have a few modern ones, and are still producing more. Who is the best mollusc-lover then?

Neither authors nor editors are perfect (alas! not even the editor of WIKTOR's key), mistakes or errors just creep in, and it is nobody's fault. Only a few examples. In WIKTOR's key *Cepaea vindobonensis* has „usually one brown band” but the figure shows a whole, typical set of bands. In FORSYTH's book combinations of the same species name with different generic names are listed under „synonyms”, while from the viewpoint of the Code they are just different combinations and NOT synonyms. CAMERON's *Columella* is huge! The scale bar – 5 instead of 0.5 mm – next to its picture tells us that the beast is about 2 cm tall! Perhaps the users of the keys should inform the authors about any errors they spot, to avoid them in the future editions.

BEATA M. POKRYSZKO

Museum of Natural History, Wrocław University,
Sienkiewicza 21, 50-335 Wrocław, Poland (e-mail:
bepok@biol.uni.wroc.pl)